

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 3, p. 1231-1254, March 2013

**MİLLİ MÜCADELENİN BAŞLARINDAKİ GELİŞMELERİN
HATIRALAR ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**
*ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENTS AT THE BEGINNING OF
INDEPENDENCE WAR WITHIN THE FRAMEWORK OF RECOLLECTIONS*

Yrd. Doç. Dr. Nurgün KOÇ

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Abstract

As soon as the Ottoman Empire which was among the defeated countries of the World War I signed the Treaty of Mondros with heavy provisions, the entente states began to invade strategically important places. Within a short time the capital city was taken under control; the armies were disbanded; the commanders were called to the capital. The state remained silent to the invasion of the distinguished Anatolian cities like that of İzmir, and all these increased deep sadness and desperation of the public. However, the Commanders like Mustafa Kemal Pasha, Kâzım Karabekir Pasha did not give up hoping for liberation from the very beginning, and took doing their best for it as their duty. Upon understanding that ways for liberation in Istanbul were very limited, they chose to launch the Independence Movement in Anatolia. Many soldiers of almost every rank went to Anatolia with similar aims, and took part in the defense of the country with the public.

As well as the ones thinking with pessimistic ideas that against the invasions, there did not remain any other way than to accept all the happenings, there were also the ones desiring to fight against the enemies in accordance with the interests of the country by making a move as soon as possible. However, it is seen that the ones favoring to fight against the enemies had initially different opinions. For example, while Mustafa Kemal Pasha was in the opinion of fighting

against the enemies through political ways by staying in the capital, Kâzım Karabekir Pasha was in favor of going to the Anatolia and trigger the fight in the East, and there to the West from the very beginning. Upon the fact that all the attempts in Istanbul remained inconclusive, Mustafa Kemal Pasha took the decision to go to the Anatolia. In the same time, he became the leader of the Turkish Independence War. Following all these developments in the writings of the commanders who fought in the independence war, provides highly important data in order to be able to understand the Independence War.

Key Words: Mustafa Kemal Pasha, Kâzım Karabekir Pasha, Mr. Rauf (Orbay), Independence War, The Speech of Atatürk.

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlupları arasında yer alan Osmanlı Devleti ağır hükümler içeren Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalar imzalamaz, İtilaf Devletleri stratejik açıdan önemli gördükleri yerleri işgal etmeye başlamışlardır. Kısa süre içinde başkent kontrol altına alınmış, ordular terhis edilmiş, komutanlar başkente çağırılmışlardır. İzmir gibi güzide Anadolu kentlerinin işgaline seyirci kalınmış, tüm bu gelişmeler halkın derin üzüntüsü ve ümitsizliğini daha da arttırmıştır. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa gibi komutanlar en başından itibaren kurtuluş ümidi aramaktan vazgeçmemişler, bunun için ellerinden gelen her şeyi yapmayı görev addetmişlerdir. İstanbul'daki çarelerin çok sınırlı olduğu anlaşılınca kurtuluş hareketine Anadolu'dan başlamayı uygun görmüşlerdir.

İşgaller karşısında karamsar düşüncelerle olup bitenleri kabul etmekten başka çıkar yol kalmadığını düşünenlerin yanında bir an önce harekete geçerek ülkenin menfaatleri doğrultusunda mücadele etmekten yana olanlar da vardı. Fakat ilk başlarda mücadeleden yana olanların farklı düşüncelerde olduğu görülür. Örneğin Mustafa Kemal Paşa başkentte kalarak siyasi yollarla mücadele etmek fikrini savunurken Kâzım Karabekir Paşa en baştan itibaren Anadolu'ya geçip mücadeleye Doğudan başlamak ve Batıya doğru yönelmek taraftarıydı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki bütün girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine o da Anadolu'ya geçme kararı alacaktır. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nın lideri haline gelecektir. Bütün bu gelişmeleri devrin mücadelesi içerisinde yer alan komutanların yazdıklarından izlemek Milli Mücadeleyi anlayabilmek için son derece önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Kurtuluş Savaşı, Nutuk.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi

İttihat ve Terakki Fırkası'nın Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'ni içte ve dışta güçlendirmek için o döneme kadar izlenen savunma siyaseti yerine aktif bir politika izlenmesi esasını benimsediği söylenebilir. İç politikada devleti oluşturan

çeşitli unsurlar arasından azınlık haklarını tespit ederek, onlarla çoğunluk arasında dostluk ve kardeşliği sağlamak prensibi esas alınmıştır.¹

Osmanlı Devleti, iç yönetimini örgütlemek, ticaret, sanayi, ulaşımını geliştirmek kısacası hayatta kalabilmek için ittifak gruplarından birine katılmanın yollarını aramış fakat devletlerden hiçbiri buna yanaşmamıştı.²

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yakın olan süreçte Osmanlı kabinesinde devletin savaşa girmesine dair derin bir ayrışımı içeren farklı görüşler söz konusuydu. Eğer devlet savaşa girmek zorundaysa sadece kendi hayati çıkarlarını korumaya yönelik olarak savaşa ya İtilaf Güçleri ya da İttifak Devletleri yanında girmeliydi. Harbiye Nazırı Enver Paşa, hem ordusunun gücü hem de kapitülasyonları kaldırıp Rusya üzerinde bir zafer kazandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin Güneydoğu Avrupa, Anadolu'nun doğusu ve Kafkasya'da yeniden hakimiyet kazanmasını sağlayacağını düşündüğü Almanya'yı tercih ediyordu. Kendisini Dâhiliye Nazırı Talât³

¹ Alpay Kabacalı (Haz.), **Cemal Paşa Hatıralar İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul 2010, s.117.

² Kabacalı (Haz.), **Talât Paşa'nın Anıları**, İstanbul 2000, s.31.

³ Talât Paşa, Sadrazam Said Halim Paşa'nın bir gün Alman elçisi von Wangenheim'ın Almanya'nın Türkiye ile eşit şartlar altında bir antlaşma yapmak istediğini söylediğini, bu konudaki fikirlerini almak üzere Enver Paşa, Halil Bey ve kendisini çağırdığını söyler. Hepsinin fikirlerinin ortak olduğunu, ülkenin varlığını koruyabilmesi için böyle bir Avrupa devleti ile anlaşmanın çok önemli olduğunu belirtir. Sadrazam henüz bir netlik olmadığından bu görüşmenin gizli tutulmasını, diğer arkadaşlarının haberdar edilmemesini ister. Talât Paşa, bu teklifin bir savaş tehlikesinden kaynaklandığını hemen anladıklarını, bir devletin zayıf Türkiye'yi kendi bağlaşıkları arasına almak istemesinin başka bir gerekçesi olamayacağını fakat genel bir savaşın çıkacağını tahmin etmediklerini belirtir. Artık devleti her türlü tehlikeden koruyacaklarını düşünmektedirler, Bkz., **a.g.e.**, s.31-32. Liman von Sanders, 1914 yılının Ağustos ayının ilk günlerinde, Tarabya'daki Alman Sefareti'ne çağrıldığını, orada Sefir Baron von Wangenheim ve Enver Paşa ile karşılaştığını söyler. Almanya ile Türkiye arasındaki gizli bir ittifak antlaşmasının taslağını hazırladıklarını, Türkiye'deki Alman Askeri Misyon'unun başında bulunduğu kendisinden Türkiye'nin dünya savaşına girmesi durumunda Alman Askeri Misyon'unun kullanılmasına dair fikrini almak istediklerini belirtir, Bkz., Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2011, s.37. Cemal Paşa, Fransa'dan döndükten sonra Almanya ile bir ittifak antlaşması yapıldığını öğrenecektir: "... Akşamüzeri Şişli'deki evimin önünde otomobile binmek üzere iken, Osmanbey Gazinosu'nun köşesinden Enver Paşa'nın konağına giden caddeye sapan bir otomobil içinde Enver Paşa'nın konağına giden caddeye sapan bir otomobil içinde Enver Paşa ile Talât ve Halil Beyler'i gördüm. Otomobil Maslak tarafından geliyordu. Bunların bu vakit nereden gelebileceklerini düşündüm. Sadrazam Paşa'nın Yeniköy'deki yalisından başka bir yerden gelemezlerdi. Arkadaşların benden gizli bazı müzakereleri ve teşebbüsleri olduğuna dair, fikrime bir şüphe düştü. O zamana kadar hiç böyle bir şüphe doğurabilecek bir hadise karşısında kalmamıştım. Gideceğim yere gidip döndükten sonra Enver Paşa'ya telefon ettim. Geç vakit nereden geldiklerini sordum. Biraz vakit geçirmek için Sadrazam Paşa'ya uğranıldığını ve orada Halil ve Talât Beyler'e tesadüf ederek birlikte döndükleri cevabını verdi. Fakat cevabın telaffuz tarzından, derme çatma olduğu sanısını edindim. Şüphelerim daha ziyade arttı. Ertesi gün Bahriye Nezareti'nde bulunuyordum. Sadrazam Paşa'nın Yeniköy'deki yalisında bir Vükela Encümeni (Bakanlar Kurulu) toplandığından, oraya gelmekliğim rica olunduğunu yaverim haber verdi... Sadrazam Paşa'nın yanına girer girmez:

ile Adliye Nazırı Ahmet (Menteşe) Paşa da destekliyordu. Diğer tarafta parlamentoda aynı şekilde güçlü bir grup olan ve Sultan V. Mehmet Reşat tarafından desteklenen Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından yönlendirilen⁴ ve Sadrazam Sait Halim Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey'in de desteklediği diğer grup ise daha liberal ve demokratik güçler olan İngiltere ve Fransa yanında savaşa girilmesiyle Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali destek alabileceğini ya da bu olmadığı takdirde tarafsız kalınması gerektiğini savunuyorlardı. Enver, o tarihlerde kabinede baskın bir karakter olsa da diktatör değildi ve arkadaşlarının desteği olmadan tek başına ülkeyi savaşa sokabilecek gücü yoktu.⁵

Osmanlı İmparatorluğu 2 Ağustos 1924'te Almanya ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ile ittifak antlaşması imzalamış olsa da⁶ aynı yılın Kasım ayının başlarına kadar⁷ savaş dışında kalmıştır. Diğer yandan İtilaf güçleri Osmanlı Devleti'ni

-Nerede kaldınız Cemal Paşa? Arkadaşlar bekletiler bekletiler, şimdi gittiler... Şimdi size gayet memnun olacağımız bir havadis vereceğim. Bakalım ne olduğunu keşfedebilecek misiniz? dedi.

Biraz düşündüm. Tabii bir şey keşfedemedimse de şimdiye kadar gizlenmiş olan sırları öğreneceğimi anladım:

- Geçen gün ben yokken Enver Paşa, Talât ve Halil Beyler'le kararlaştırılmış bir şey olsa gerek. Fakat ne olduğunu tahmin edemiyorum, dedim.

-Almanya hükümeti bize ittifak teklif etti. Biz de bunu memleket menfaatlerine uygun gördüğümüzden bugün bu ittifaknameyi sefir Wangenheim ile beraber imza ettik. Nasıl memnun oldunuz mu? dedi.

Hiç hazırlanmadığım bu haberin önemi karşısında şaşırıp kalmıştım:

-Şartları memleketin menfaatlerine yararlıysa, memnuniyet verici bir siyasi hadise sayılabilir, dedim.

-Karşılıklı eşit haklar esasına dayanan ve her iki tarafın menfaatlerine kefil olan, şimdiye kadar hiçbir Osmanlı hükümetinin imzalamayı başaramadığı şekilde bir mukavele! dedi ve hususi çalışma odasına doğru yürümeye başladı.

Birlikte girdiğimiz odada masanın önüne oturdu. Kilitli bir gözden birkaç maddeden ibaret antlaşmayı çıkardı. Okudum. İki bağımsız devlet arasında eşit haklara dayandırılmış pek güzel bir ittifak sözleşmesi olduğunu gördüm.", Bkz., Kabacalı, **Cemal Paşa Hatıralar İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul 2010, s.131-132.

⁴ "Bu hale göre evvela Fransızlar'la, sonra da İngilizler'le hoş geçinmek ve memlekette yeni islahat yapmak emelinde olduğumuz hakkında kendilerini ikna etmek ve bu suretle bizi Rusya tecavüzünden korumalarını sağlamak, en esaslı kararlarımız arasında bulunuyordu. İngiltere Hariciye Nezaretiyle Hakkı Paşa arasında cereyan eden müzakereler vasıtasıyla, İngilizler'le aramızdaki tartışmalı meseleleri kesinlikle çözmeyi pek arzu ediyordum." Bkz., a.g.e., s.119.

⁵ Stanford J. Shaw, **The Ottoman Empire in World War I**, Volume 1, Ankara 2006, s.36-37.

⁶ Almanya ile yapılan antlaşmanın bir benzeri de Avusturya elçisi ile tasdik edilir. Bundan, Hükümetteki önemli kişilere haber verilir. Kısa süre sonra Almanya ile Rusya arasında savaş patlak verir. Talât Paşa, antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesi gerektiğini fakat Sadrazamın bu niyette olmamasından dolayı her iki elçiyi de oyaladığını söyler. Talât Paşa, kendisinin ve bazı arkadaşlarının ortaya çıkan durumu onaylamadıklarını; bir taraftan antlaşmayı çiğneyip diğer taraftan Almanya'ya duydukları sempatiyi açığa vurmalarının devletin tarafsızlığına uymadığını, her iki grubun da memnuniyetsiz olduğunu belirtir. Bakanlar Kurulunun bir toplantısında elçilere Bulgaristan ve Romanya'nın durumları belli olmadan Türkiye'nin hemen savaşa katılmasının gerek Türkiye'nin gerekse müttefiklerin çıkarlarına ters olacağını bildirilmesine karar verilir. Bulgaristan'ın ikna edilmesinin zorunluluğuna da işaret edilir, Bkz., Kabacalı, **Talât Paşa'nın Anıları**, İstanbul 2000, s.32.

⁷ 30 Ekim 1914: "Beykoz. Yağmur. (Kurban Bayramı). Muayede için Dolmabahçe'ye gittim ve Beykoz'a avdet ettim. Odessa, Sivastopol ve Novorossisk bombardıman edildi. Rusya'nın bir iki kruvazörü ve on dört nakliye sefinesi gark edildi.", Bkz., Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri 1911-1917**, C: I, İstanbul 2010, s.293.

Almanya ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun yanında savaşa girmemesi için ikna etmeye çalışıyorlardı. Savaşın sonuna kadar tarafsız kalınmasını, ülkedeki Alman danışmanların ve görevlilerin gönderilmesini ve İtilaf devlet adamlarının gerek savaş sürecinde gerekse sonunda Osmanlı toprak bütünlüğünün korunacağına dair sözlerine güvenilmesini istiyorlardı. Fakat İtilaf Devletleri bu vaatlerinde samimi değildiler. Osmanlı'nın kendilerine inanmasını da beklemiyorlardı: çoktan Osmanlı Devleti'nin savaş sonrasındaki düzenlemede nasıl paylaşılacağı ve savaşın ilk iki yılında tarafsız kalan başta Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya olmak üzere Balkanlar'daki devletlerin güvenliğinin nasıl sağlanacağı ve onlara Osmanlı topraklarının hangi parçalarının verileceği konusunda tartışmalara başlamışlardı.⁸

Talât Paşa bu sancılı süreçte görüşmelerin çoğunu geceleri Sadrazam Said Halim Paşa'nın yalısında yaptıklarını söyler: *"Yine bir akşam bu sorunları görüşmek üzere nazırlar heyeti halinde toplanmıştık. Biraz geciken Harbiye Nazırı Enver Paşa, gülerek yeni bir çocuğumuzun dünyaya gelmiş olduğunu, yani 'Goeben'in o anda Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmiş bulunduğunu söyledi. Sadrazam büyük heyecana kapıldı; az sonra uşak, Alman elçisinin gelmiş olduğunu bildirdi. O ana kadar hiçbirimizin 'Goeben'in geleceğine ilişkin bir bilgisi yoktu.'"*⁹

Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Kurtuluşa Yönelik Arayışlar

Savaşa girişte İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinin –özellikle Talât ve Enver Paşalar- rolü ortadadır. Geri planda kalanlar ise örneğin Fethi (Okyar) Bey ve Mustafa Kemal Paşa, savaşa girişi devletin aleyhine bulmalarına rağmen üzerlerine düşeni yapacaklardır. Mustafa Kemal, derhal cephede görev almak isteyecektir. Osmanlı Devleti'nin yenilip ateşkes istemesi üzerine İttihat ve Terakki'nin önde gidenleri yurt dışına kaçacaklar, devletin içinde düşürüldüğü durumda hiçbir sorumluluğu olmayan Fethi Bey, İttihatçıları yurt dışına kaçırmakla suçlanacaktır. Keza Mustafa Kemal da olayları devletin lehine çevirebilmek için hiçbir girişimden kaçınmayacaktır. Bu aşamada Fethi Bey'in ön plana çıktığı ve inisiyatif aldığı görülür:

"Talât Paşa kabinesi o gün, yani benim merkezi umumîde içtima edildiğini gördüğüm ve sulhten başka çare kalmadığını öğrendiğim gün istifa etmişti. Burada inkâr edilemeyecek zararsız bir işada bulunacağım: Küçük Talât Bey Bugar bozgununu haber verdiği esnada, bir aralık, ağzından şöyle bir söz kaçırmıştı:

- Ya bizim kendi arkadaşlarımıza ne diyelim? Fethi'ye, filân...

Bu garip cümlelerin mânasını o gün yarı anlamıştım; Fethi Beyin bir müddetten beri İstanbul'da bir grup ile faaliyette bulunduğunu biliyorduk. Yeni kabine İzzet Paşa riyasetinde Dâhiliye'de Fethi ve Bahriye'de Rauf Beylerle teşekkül edince Talât Bey'in o günkü sözü benim

⁸ Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, Volume 1I, Ankara 2008, s.966.

⁹ Kabacalı, *Talât Paşa'nın Anıları*, İstanbul 2000, s.33.

hayalhanemde şu genişliği aldı: Anlaşılan Bulgar bozgunu üzerine o grup Talât Paşa'yı istifa hususunda ağır ithamlarla tazyik etmiş ve yeni kabineyi elde etmek için de yine İttihat ve Terakki kuvvetinden bilistifade hükûmetin büsbütün muhalif ellere düşmesinin önünü almıştı. Yani cemiyetin Harbi Umumî'de diğer azası kadar faal rol oynamıyan bu zümresi arkadaşlarına 'Siz muharebeyi yaptınız, bizim de müsalahayı yapmak hakkımızdır. Belki yediğiniz haltları bir derece temizlemeye muvaffak oluruz!' demişlerdi."¹⁰

Osmanlı Devleti'ne Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalatan İngiltere¹¹, Türkiye sorununu kolaylıkla çözeceğini ummuştu. Yunanistan ve Ermenistan'ın Türkiye üzerindeki emelleri, bazı ayrılıkçı Kürtçü teşebbüsler, yıllar boyu süren savaşlardan Türk halkının ve ordusunun bitkin düşmüş olması, mütareke gereği ordunun büyük bölümünün silahtan arındırılmış ve terhis edilmiş olması İngiltere'yi bu düşünceye sevk eden temel unsurlardı¹².

Kâğıt üzerinde yapılan Osmanlı Devleti'ni paylaşma planları yavaş yavaş zikredilmeye başlanmıştı: "Alman haberlere göre Paris sulh konferansı, Türkiye'nin taksimine karar vermiş imiş! Hattâ surf Türkler'le meskûn olan orta Anadolu bile mandalar altına veriliyormuş! Şarkta teşekkül edecek olan Ermenistan ile, memleketten ayrılması düşünülen İstanbul'un mandaları Amerika'ya teklif ediliyormuş! Amerika buna razı oluyormuş! İstanbul'da padişah kalmamak şartıyla! Fakat pek çok İslâm tebası olan İngiltere ile Fransa ise, padişahın Anadolu'nun iç taraflara sürülmesinin fena tesir icra edeceğini düşünerek, halifenin yalnız bir reis-i ruhanî sıfatıyla ve İstanbul işlerine karışmamak şartıyla İstanbul'da kalmasını iltizam ediyorlarmuş! Amerika buna razı olmuyormuş!

Dün Fethi Bey'den duyduğumuza göre bu karar daha bir ay evvel alınmışmış! Amerika murahhası Halide Hanım'ı davet ederek memleketin büyük bir tehlikeye maruz kaldığını söylemiş. Halide Hanım meseleyi hükûmete aksettirmiş, fakat Ali Kemal derhal Fransız murahhasını bundan haberdar etmiştir."¹³

Ahmet İzzet Paşa'nın İstifası ve Tepkiler

Başlayan işgaller karşısında etkisiz kalınması üzerine Talât Paşa Hükümetinin ardından kurulmuş olan ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı yapan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti dağılır. Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya kabineden istifa ettiğini, kendisinin İstanbul'a gelmesinin uygun olacağını bildirir. Mustafa Kemal Paşa, zaten Yıldırım Orduları Grubu lağvedildiğinden Adana'dan İstanbul'a dönmeye karar verir ve İstanbul'a döndüğünde, İzzet Paşa'ya, istifasını uygun bulmadığını söyler: "...

¹⁰ Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul 1964, s.39.

¹¹ Rauf Bey, İngilizler'in başlarda mütareke hükümlerine uyduklarını, bu durum kendisinin de Bahriye Nazırı olarak içinde yer aldığı Ahmet İzzet Paşa kabinesinin görevde olduğu sürede devam ettiğini fakat bu hükümet çekildikten sonra başlarına buyruk hareket ederek gerçek yüzlerini göstermeye başladıklarını belirtir, Bkz., Feridun Kandemir, **Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay**, İstanbul 1965, s.28.

¹² Mehmet Okur- Murat Küçükkuşurlu, **İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918-1920**, Trabzon 2006, s.333.

¹³ Ahmet Ağaoğlu, **Mütareke ve Sürgün Hatıraları**, Yayına Haz. Ertan Eğribel- Ufuk Özcan, İstanbul 2010, s.80.

kendisine Sadâret (Başbakanlık) verilen Tevfik Paşa kabinesini oluşturmamak ve tekrar İzzet Paşa başkanlığında yeni bir kabine meydana getirmek gerektiğine inandığımı bildirdim. Durum tartışılarak, teklifim kabul edildi. Hatta yeni bir kabine listesi de yapıldı. (Kâzım Karabekir Paşa'nın da bahsettiği ve yararlı olmayacağını düşündüğü kabine girişimi bu olmalıdır)... Sadâret Konağı'nda verilen kararlardan sonra, her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmek olduğuna göre, ben derhal Meclis-i Mebusân'la temas aradım. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum. Görüşümü onlara izah ettim ve beni daha büyük mebus kitleleriyle temasa geçirmelerini rica ettim. Bu arkadaşların aracılığıyla, ilk defa olarak sivil kıyafetle, Fındıklı'daki Meclis-i Mebusân binasına gittim."¹⁴

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te yapılan kulisler sonucu önemli sayıyı oluşturabilecek milletvekilleri üzerinde etkili olduğunu, kendisine Tevfik Paşa Hükümeti aleyhine güvensizlik oyu verileceğine dair söz verildiğini fakat oylamanın sonucunun tam tersi çıkmasına oldukça şaşırıldığını belirtir. Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa'nın aleyhinde davranmasının nedeni, onun hükümeti kurar kurmaz dağıtacağı inancında olmasındandı. Ümitleri suya düşen Mustafa Kemal Paşa derhal Vahdettin ile görüşmek ister. Amacı, önlem olarak düşündüklerini açıkça söylemek ve bu önlemlerin uygulanmasındaki zorunlulukları kendisine izah etmektir. Bu fikirlerle Cuma selamlığında padişah ile görüşür. Bu görüşme oldukça uzun sürmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa için çok verimsiz bir görüşme olmuştur. Çünkü Vahdettin önce davranarak ustaca konuyu orduya getirmiş ve kendisine ordudan bir fenalık gelmeyeceğine dair teminat istemiştir. Vahdettin'in sözleri Mustafa Kemal Paşa üzerinde, vatansever komutan ve subayların ileride zor durumlara düşebileceklerini izlenimini uyandırmıştır. Zaten Vahdettin'in düşüncesi kısa süre sonra kendini belli edecek, Meclisi feshedecektir. Mustafa Kemal Paşa artık Şişli'deki evinde yeni durumu düşünmek zorunda kalacaktır. Çünkü; "İzzet Paşa ve bazı arkadaşlar ile Sadâret konağında verdiğimiz karar çoktan suya düşmüştü."¹⁵

O sıralarda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları özellikle Fethi ve Rauf (Orbay) Beyler, savaş sonucu nedeniyle başta Enver Paşa olmak üzere tasfiye edilen İttihatçıların yerine, o güne dek dışarıda tutulmuş olmaları nedeniyle kendilerini en doğal iktidar adayları olarak görüyorlardı. Kurulan İzzet Paşa Hükümeti Fethi ve Rauf Beyler'i de içine aldığından böyle bir iktidarın başladığı söylenebilir. İzzet Paşa belki şahsi çekememezlik belki de daha çok Vahdettin'in etkisiyle ona hükümette yer vermese de İstanbul'a gelir gelmez uzak görüşü, dinamizmi ve tutkulu kişiliğiyle

¹⁴ Falih Rifkî Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal'in Ağzından Vahidettin*, İstanbul 2005, s.88.

¹⁵ a.g.e., s.89-93.

Mustafa Kemal bu grubun doğal lideri olduğunu göstermiştir. Fakat tüm çabalarına rağmen iktidar sürekli ellerinden kaçıp gitmekteydi.¹⁶

Kâzım Karabekir Paşa da Ahmet İzzet Paşa'nın hükümeti bırakmasını eleştirir. Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı olan Kâzım Karabekir Paşa İstanbul'a 28 Kasım 1918'te ulaşır. İstanbul Boğazı'nda İtilaf devletlerinin gemilerini gördüğünde çok üzülür ve kendi ifadesiyle *'Tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmalı'* kararını daha orada verir. İstanbul'a geldiğinin ertesi günü İsmet (İnönü) ile görüşür. İlk görüştüğü kişi İsmet Bey olmuştur. Karabekir, Zeyrek'te misafir olduğu kardeşinin evinin bahçesinde İsmet Bey ile buluşmasından söz ederken Çamlıca'ya kadar uzanan ve yığın yığın duran İtilaf gemileri yanında Türklüğün büyük bir abidesi olan Süleymaniye Camii'nin sanki alaycı bir gururla aynı manzaranın içinde yer aldığını söyler. Harbiye Nezareti Müsteşarlığı görevinin son günlerini sürmekte olan İsmet Bey'in çok umutsuz olduğunu belirtir: *"Gördün mü Kâzım? Her şey mahvoldu. Vaktiyle gördüğün gibi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz. Fakat benim hiçbir ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyleyeyim mi Kâzım. Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var. Birleşelim Kâzım Ağa, İsmet Ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükleyelim."* Karabekir, umutların yitirilmemesi gerektiğini, en büyük hatanın bütün komutanların İstanbul'da toplanması olduğunu söyler.¹⁷

Kâzım Karabekir Paşa, Ahmet İzzet Paşa'nın kendisini de, İsmet Bey'i de İstanbul'da görevlendirmesinin büyük hata olduğunu düşünmektedir. İsmet Bey Müsteşar, Karabekir de Erkân-ı Harbiye Reisi yapılmış fakat Karabekir daha İstanbul'a varmadan Ahmet İzzet Paşa görevden çekilmişti. Kâzım Karabekir Paşa, 30 Kasım'da Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'yı ziyaret ederek dikkatini doğudaki Ermeni tehlikesi üzerine çeker. Daha sonra, 1 Aralık'ta Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret ederek görevden çekilmesinin yanlış olduğunu, çözülmenin doğudan başlayacağını ve felaketin ondan sonra büyüyeceğini belirterek İzzet Paşa'ya yeniden hükümeti kurması gerektiğini belirtir. Kendisinin de en kısa zamanda doğuya gönderilmesini ister. Karabekir 6 Aralık'ta usulen davet olunduğu selamıkta Padişah tarafından kabul edilir. Vahdettin kendisine ordudaki başarılarından ötürü iltifat eder. Vahdettin'in huzurundan ayrıldıktan sonra onun fahri yaveri Mustafa Kemal Paşa ile görüşürler. Karabekir düşüncelerini onunla da paylaşır ve 21 Aralık'a kadar arkadaşlarla dertleşmekten başka bir gelişme olmadığını belirtir.¹⁸ Karabekir'in İstanbul'a geldikten sonra Mustafa Kemal ile ilk görüşmesinin bu olduğu tahmin edilir.

İstanbul ve Anadolu'daki Mücadele Arayışları

Mütareke döneminde istifalar birbirini izlemektedir. Harbiye Nazırı Abdullah Paşa ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa; Mareşal Allenby'nin Altıncı Ordu'nun silahlarının alınması ve Ali İhsan Paşa'nın Diyarbakır bölgesinden çekilmesi için

¹⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş 1918-1919*, C: I, İstanbul 2010, s.249-250.

¹⁷ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C: I, İstanbul 2008, s.6-7.

¹⁸ a.g.e., s.7-9.

kendilerine ağır muamele ettiği ve sert davrandığı için istifa ederler. Harbiye Nezareti'ne Cevat Paşa, Erkânı Harbiye'ye de Fevzi (Çakmak) Paşa atanır. Karabekir kendisinin de XIV. Kolordu Komutanlığına atandığı belirtir fakat bu tayine sevinmez. Kolordunun bir fırkasının Balıkesir ve Bandırma mıntikasında, iki fırkasının da Tekirdağ ve Şarköy mıntikalarında olduğunu belirterek kolordusunun Anadolu'ya nakliye edilmesi için, hiç olmazsa merkezin Bursa ya da Balıkesir olması için uğraştığını belirtir. Karabekir, 24 Şubat'ta Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa'dan aldığı emrin kendisinde büyük bir sevinç yarattığını, XV. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'a atandığını öğrendiğinde doğu vilayetlerinde artık çok şey yapılabileceğini, Ermeni ve Gürcüler'in buraya ayak basamayacakları gibi Pontus hayallerinin de gerçekleşmeyeceğini düşündüğünü belirtir.¹⁹

Karabekir'in Erzurum'a gitmeden önce yaptığı veda ziyaretleri arasında Mustafa Kemal Paşa da vardır. Kendisini Şişli'deki evinde görmek istediğinde Mustafa Kemal hasta yatağında yatmaktaydı. Karabekir, İstanbul'da bir şey yapmanın imkansız olduğunu ve onun da kendisi gibi Anadolu'da bir ordunun başına geçmesi gerektiğini önerir. Doğuda ordunun da milletin de güçlü olduğunu, birlik içinde bulunduğunu söyler. Planı şöyleydi: *'Milli bir hükümet teşkili ve Şark vilayetlerini istilaya hazırlanan Ermenistan'ı bize güzel bir sulh rehinesi olarak elde tutmak, sonra hadisata göre, garbe tevcih etmektir. İstanbul'da ne siz ve ne de kıymetli arkadaşlar fazla müddet kalmayınız. Başka türlü milli birlik ve milli varlık göstermek imkânı yoktur. Benim ahdım tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmaktır.'* Mustafa Kemal Paşa da Karabekir'e, *'Bu da bir fikirdir, ahvâl günden güne size hak verdiriyor. Size muvaffakiyet dilerim.'* karşılığını verir. Kâzım Karabekir Paşa ısrar edince biraz düşünür ve *'İyi olayım size mülaki olmaya çalışırım'* vaadinde bulunur.²⁰

Bu aşamada Kâzım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi görüşlerinin pek uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın değerli birtakım arkadaşları da yanında toplayarak bir hükümet kurma ihtimalinin kendisini düşündürdüğünü ve buna engel olabilmek için şahsından fedakârlıkta bulunarak kendisini doğuya davet ettiğini²¹, milli hareketin başına geçmesini teklif ettiğini, bu konuda zaten İsmet Bey ile uzun uzadıya konuştuklarını söyler. İsmet Bey'in kendisinin haberi olmadan Mustafa Kemal Paşa ile buluşarak Ahmet Rıza ya da Ahmet İzzet Paşa başkanlığında bir hükümet kurdurmak deneyiminde bulunduğunu, bunu öğrendiğinde onayını almadan girişilen bu

¹⁹ a.g.e., s.9-11.

²⁰ a.g.e., s.17-18.

²¹ Vahdettin o dönemde ülkede hatırı sayılır tek Türk ordusunun başında bulunan ve Ermenistan tehlikesine karşı halkı silahlandıran Kâzım Karabekir Paşa'ya karşı Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya göndererek onun bu tehlikeli girişimlerini önlemeyi amaçlamıştır, Bkz., Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, İstanbul 2012, s.28.

hareketlerin faydasız olduğunu belirterek bu fikre sıcak bakmadığını ortaya koyar. Karabekir, İsmet Paşa'nın hala kendisine İaşe Nazırlığı gibi birtakım görevleri teklif etmesine de sinirlenir. Rauf Bey'in ise kendisine nerede görev verilirse orada hazır bulunacağını bildirdiğini ifade eder.²²

Kâzım Karabekir'in teklifi karşısında düşüncelerini açıkça belli etmeyen Mustafa Kemal Paşa'nın bunu Kâzım Karabekir Paşa'ya karşı duyduğu güvensizlikten mi yoksa kafasındaki siyasi girişimlerinin sonucunu henüz almamış olmasından mı böyle davrandığını kestirebilmek güçtür. Anadolu'ya geçtikten hemen sonra birlikte uyum içindeki çalışmalarını göz önüne alındığında büyük ihtimalle Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki görüşlerin şekillenip şekillenmeyeceği konusunda zamana ihtiyaç duyduğu bu yüzden Kâzım Karabekir Paşa'ya kesin ve net cevap vermediği düşünülebilir.

Tıpkı Kâzım Karabekir Paşa gibi Mustafa Kemal Paşa'nın da İstanbul'a geldiğinde ilk görüştüğü kişilerden biri İsmet Bey'dir. İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın, İtilaf Güçlerinin sınırdaki tutumlarından şikayetçi olduğunu, mütareke hükümlerine uymayarak diledikleri biçimde yorumladıklarını anlattığını ve bu duruma isyan ettiğini belirtir. İstanbul'da yeni hükümetin kuruluşuyla ilgili büyük bir siyasi harekete giriştiğini söyler: *"Önce Ahmet İzzet Paşa'nın istifasını durdurmak, sonra Tevfik Paşa hükümetinin Mebusan Meclisi'nde itimat oyu almasına mani olmak ve tekrar Ahmet İzzet Paşa riyasetinde bir kabine kurdurmak gibi teşebbüslere geçti. Bu ilk zamanlarda onun planı, Türkiye'yi siyasi yoldan, siyasi tedbirlerle kurtarmak esasına dayanıyordu. Daha cephede iken Harbiye Nazırı olmayı düşünmüş ve bunu telgrafla Ahmet İzzet Paşa'dan istemiş, ayrıca padişaha yazmıştı."*²³

Atatürk'ün böyle davranmasının sebebi, istediği gibi bir hükümet kurulur ve kendisi de Harbiye Nazırı olursa, yeni bir politika benimseyerek ülkeyi kurtarmanın mümkün olduğunu düşünmesiydi. Kurulacak haysiyetli bir hükümet ile büyük devletleri yeni bir yöne çevirmenin yolları araştırılacak, bu arada en kötü ihtimali yani bir çatışmayı ya da savaşı göze alarak yeni bir ordunun hazırlanması mümkün olacaktı. Atatürk'ün ilk başlardaki düşüncesi bu yöndeydi.²⁴

Bu amaçla ilgili olarak herkesle görüşmüş²⁵ ve tüm fırsatları değerlendirmeye çalışmıştı. *"Vahdettin'in yaveri ile konuşmuş, bir taraftan padişahla münasebet arıyor, diğer*

²² Karabekir, **gös.yer.**

²³ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Ankara 2009, s.160.

²⁴ **a.g.e.**, s.161.

²⁵ *"Eski arkadaşım Fethi Bey'le (Fethi Okyar) günlerce ve gecelerce dertleştirdim. Benim evimde veya onun apartmanında konuşuyor ve birbirimize aynı şeyi soruyorduk: Ne yapılabilir? Temas ettiklerim arasında eski İttihatçılardan, yahut İtilafçılardan, işgal kuvvetleri ile beraber çalışanlardan birçok kimseler vardı. Her biri ile tamamen başka türlü görüşüyordum. Bunlar dışında pek samimi ve gizli bir temasım da İsmet Bey'le olmuştur (İsmet İnönü)."*, Bkz., Atay, **a.g.e.**, s.99. Rauf Bey, o sıralarda Enver Paşa ile araları açık olan Hürriyet ve İtilaf Fırka'cılarının Mustafa Kemal Paşa'ya önemli görevler vererek kendi yanlarına çekmeye çalıştıklarını söyler. Damat Ferit Paşa'nın da aynı fikir çerçevesinde onu, her ne şekilde olursa olsun İstanbul'da uygun bir görevle kendilerine yararlı hale getirmek istediği görülüyordu. *"Tabii, bunlara acı acı gülümsüyorduk."*

yandan Ali Fuat Paşa vasıtasıyla tanıdığı Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey kanalı ile çalışıyordu. Ahmet İzzet Paşa'yla, Cevat Paşa'yla, nazırlarla konuşuyor, mütemadiyen haber almak için uğraşıyor, önemli bir vazife almak istiyordu."²⁶

Bu arada İstanbul'da işgal güçleri fütursuzca hareket etmekte dilediklerini tutuklamaktaydılar. Halide Edip Adıvar Türkler'in uğradığı haksızlar karşısında çok vakur hareket edildiğini, aşağılama ve zorbalıklara karşı sabırlı olduğunu belirtir. Basın Müttefikler'in sansürü altında olduğundan bu olaylara çok az yer veriliyordu.²⁷

Sina Akşin'e göre, Hükümet, İttihat ve Terakkililer'e karşı elinden gelen şiddetle hareket ederken, kendisine pek sevimsiz gelen Harbiyeli subaylara karşı harekete geçmemiştir. Mustafa Kemal grubundan İsmail Canbulat ve Fethi Beyler tutuklanıp hapsedildikleri halde Rauf Bey ve Mustafa Kemal tutuklanmadılar. Onlar subay, öncekiler ise subay değildiler. Sivil olanlar kapatılan Teceddüt ve Hürriyetperver Avam Fırkası'ndan olsalar da oldukça geniş tutulan kovuşturmalarda Rauf Bey ve Mustafa Kemal'e dokunulmaması sadece fırkacılık yönüyle ele alınabilecek bir durum gibi görünmemektedir. Bu dönemde ordu subaylarının geçici bir dokunulmazlıkları vardı. Gerçi tutuklanan subaylar da yok değildi fakat onlar genel olarak ya İttihat ve Terakki partizanı hatta silahşörü ya da İngilizler'in çeşitli iddialarla tutuklamak istedikleri kişilerdi. Genç Harbiyeli subaylara karşı girişilebilecek toptan bir hareket tepkilere yol açacağından hükümeti en azından İngilizler karşısında zor duruma düşürebilirdi. Zaten Saray'ın planladığı şey kendiliğinden gerçekleşecek, barış antlaşmasıyla ordu küçültüldüğünde Harbiyeliler'in de ordu ile birlikte ülke hayatındaki ağırlıkları büyük oranda azalacaktı. O zaman tasfiyeyi yapmak daha kolay olacaktı. Ayrıca, Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşı Fethi Bey'in ve diğer birçoklarının tutuklanması değil onun iktidara gelebilmesini, özgürlüğünün bile tehdit altında olduğunu gösteriyordu.²⁸

Mustafa Kemal Paşa, sık sık değişen hükümetlerde kendisi ile ilgili olarak iki düşüncenin olduğunu söyler. Kendisini İttihatçı karşıtı olarak görenlerin ondan

Onun asker arkadaşlarından başka İstanbul'da sivillerden özellikle yabancılardan pek tanıdığı yoktu. Sadece Kont Sforza ile birkaç defa görüşmüştü. Perapalas Otelinde kalırken bu otelin müdürü aracılığıyla, sonradan İngiliz Gizli Servisinden olduğu anlaşılan Papaz Frew ile iki üç defa görüştü. Trakya- Paşaeli Cemiyeti'nden bazı kişiler başlarına geçmesini istediler. Bu arada Harbiye Nezareti'ndeki arkadaşlarıyla görüşmeye devam ediyordu. Rauf Bey, padişahla, hatırladığına göre üç kez görüştüğünü söyler. Fakat bu çabalardan sonuç elde edemezler. Ne kendisinin ne de Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri sonuç vermeyince, o sıralarda Fethi Bey ile İsmail Canbulat Bey İngilizler tarafından yakalanıp Bekirağa Bölüğü'nde tutuklanınca artık bu devrede kurtuluş için İstanbul'da bir şeyler yapılamayacağı düşüncesiyle Anadolu'ya geçip orada mücadeleye atılmaktan başka çare kalmadığını belirtir, Bkz., Kandemir, a.g.e., s.31-32.

²⁶ İnönü, gös.yer.

²⁷ Adıvar, a.g.e., s.20.

²⁸ Akşin, a.g.e., s.190-191, 258.

yararlanılması gerektiğini düşündüklerini, diğerlerinin ise²⁹ İstanbul'dan uzaklaştırılması gereken tehlikeli biri olarak gördüklerini belirtir. Artık sonu geldiği anlaşılan temaslar sırasında Anadolu'dan gelen haber yani Samsun çevresindeki asayiş durumu ile ilgili olarak İngilizler'in şikayeti üzerine konu ile ilgilenmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın seçildiği görülür. Görevi kendisine bildiren Şâkir Paşa buna Sadrazam Damat Ferit ile birlikte karar verdiklerini söyler. Mustafa Kemal Paşa bunu, kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyenlerin karşısına çıkan ve sarıldıkları güzel bir fırsat olarak değerlendirir. Fakat asıl durumu fırsata çevirecek olan kendisidir. Mustafa Kemal Paşa, görevin içeriği hakkında Harbiye Nazırı'ndan tam ve kesin bilgi alır. Görev, asayiş ile ilgilidir. Mustafa Kemal Paşa, Şâkir Paşa'dan bu doğrultudaki yetkilerini belirlemek için izin ister ve Erkânı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'yı arar. Onu bulamayınca İkinci Reis Diyarbakırlı Kâzım (İnanç) Paşa ile görüşür. Kâzım Paşa, o sırada ordu müfettişlikleri meselesinin olduğunu ve ordu müfettişi ünvanı ile gidebileceğini söyler. Birlikte yetki belgesini hazırlarlar. Mustafa Kemal Paşa kendi belirlediği maddeleri metne yazar ve görev bu haliyle Harbiye Nazırı Şâkir Paşa'nın onayına sunulur. Böylelikle Samsun'da Rumlar'a baskı yapan Türkler'i etkisiz hale getirmek için Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa, tüm Doğu vilayetleri için Ordu Müfettişliği yetkisini üstlenmiştir. Yetki belgesi ile ilgili işlemler tamamlandığında mutluluktan dudaklarını ısırıldığını belirtir: *'Ne âlâ şey... Ben o gün bütün bunları bilmiyordum. Talih bana öyle müsait şartlar hazırlamış ki, kendimi onların kucağında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Bakanlıktan çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırıldığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibi idim.'* Bu arada Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da olumlu çalıştığını bildiği bir makama, Harbiye Nezareti'ne dikkat çeker. Özellikle bir dönem Harbiye Nazırı olan Cevat Paşa ile Erkânı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'nın milli mücadele için çok faydalı çalışmaları olduğuna işaret ederek desteklerinden söz eder.³⁰

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu yetkilerin kendisine nasıl verildiği hakkında ayrıntılı bilgi vermez. Sadece geniş yetki alanı olduğunu belirtir: *"Bu yetkiye göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu'da sivil örgütlerin başında bulunan yöneticilerle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecektim."* Ayrıca bu geniş yetkiyi verenlerin kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla olduklarını ve yetkiyi bilerek ve anlayarak vermediklerini de ekler: *"Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin*

²⁹ Yeni hükümetler, Enver Paşa döneminde Harbiye Nezareti'nde görev yapmış olan yüksek rütbeli subayları İttihatçı oldukları gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmışlar, yerlerine hiçbir partiye ilişkisi olmayanlar getirilmiştir. Asım Gündüz bu durumun kendisi için de geçerli olduğunu, hiçbir partiye yakınlığı olmadığından dolayı Harbiye Nezareti Harekât ve İstihbarat dairesinde görevlendirildiğini belirtir. Yeni kurulan hükümetler için Harbiye Nazırı arandığında Mustafa Kemal Paşa'yı aday gösterdiğini fakat her seferinde İttihatçı olduğu gerekçesiyle bu fikre uzak bakıldığını söyler, Bkz., Asım Gündüz, **Hatıralarım**, Haz.İhsan Ilgar, İstanbul 1973, s.37.

³⁰ Atay, **a.g.e.**, s.110-119.

buldukları gerekçe, 'Samsun ve yöresindeki güvensizliği yerinde görüp önlemek için Samsun'a değin gitmek' idi. Ben, bu işin başarılmasının, makam ve yetki verilmesine bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O günlerde Genelkurmayda bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar sezinleyen kişilerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiyle ilgili yönergeyi de ben kendim yazdırdım. Dahası, Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa bu yönergeyi okuduktan sonra imzalamaktan çekinmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mühürünü basmıştır."³¹

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın düşündüğü gibi onu gönderenlerin tamamı verilen yetkinin içerdiği hükümlerden habersiz miydiler? Şakir Paşa'nın yetki belgesini imzalamaktan çekinmesi bunun farkında olduğunun göstergesi gibidir. Zaten Mustafa Kemal Paşa da, Falih Rıfki'ya anlatırken buna değinmekten kaçınmaz: "... Kâzım Paşa, Sadrazam Paşa'nın talimatnameyi imzalamayacağını söyledi. Şakir Paşa da imza koymaktan çekinmiş; ancak, bu rahmetlide vicdani bir sezmiş olsa gerekti ki 'İmza edemem!' sözünden sonra 'Mührümü basarım!' demiş".³²

Milli Mücadele'nin önemli aktörlerinden Hamidiye kahramanı olarak nam salmış Rauf (Orbay)Bey de memleketin içine düştüğü zor günlerde kurtuluş için kafa yoranlardan biridir. Diğer komutanlar gibi onun anlattıkları da bizim için önemlidir. Memleketin karşılaştığı ve kendi ifadesiyle tahminleri aşan bu felaketli günlerde Rauf Bey, güvendiği arkadaşlarıyla görüşüp dertleştiğini belirtir. İstanbul'da İttihat ve Terakki'den kalan temiz, dürüst ve güvenilir, memleketin selameti için her türlü fedakârlığa katlanacağına inandığı vatanseverlerden Kara Vasıf Bey ile Arabyan Hanı'nda Haşim Bey'in yazıhanesinde buluşuyorlardı. Aralarına başkaları da katılırdı. Kara Vasıf başta olmak üzere bazı İttihatçılar daha Talât, Enver ve Cemal Paşalar İstanbul'da iken memleketin kötüye gitmekte olan durumunu dikkate alarak birtakım önlemler düşünmeye başlamışlardı. Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'ndan ayrılarak İstanbul'a ulaşmıştı.³³

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey Pera Palas'taki ilk buluşmalarında uzun uzun dertleşirler. Rauf Bey Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'un durumundan, Mustafa Kemal Paşa da Rauf Bey'e orduların durumundan söz eder. Rauf Bey Mondros müzakerelerinde alınan resmi bilgilere göre İngilizler'in İstanbul'a hiçbir yabancı askerin girmeyeceğini, işgal gücü gemilerinin İzmit'te kalacaklarını, yalnız başkomutana tahsis edilecek küçük ve silahsız bir İngiliz gemisinin Haliç'te demirleyeceğini vb. söyler. İşgal hükümlerinin uygulanması konusunda çok ısrarcı

³¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk- Söylev 1919-1920*, C: I, Ankara 1989, s.13-15.

³² Atay, *a.g.e.*, s.117. Anadolu'ya geçme sürecinde Atatürk'e verilen ve onun düzenlediği görevle ilgili olarak Falih Rıfki daha sonra yazdığı *Çankaya* adlı eserinde de benzer bir anlatım kullanır, Bkz., İstanbul t.s., s.195-198.

³³ Kandemir, *a.g.e.*, s.28-29.

hareket ettiklerini fakat Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin çekilmesinden sonra kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'nin zaafı yüzünden İngilizler'in tavrının değiştiğini ve o günkü uygulamalarını başlattıklarını söyler. Mustafa Kemal Paşa, bunları dikkatle dinledikten sonra 'Keşke istifa etmeseydiniz' diyerek yine de İstanbul'da yapılabilecek bir şeyler bulunduğunu; kendisi, Rauf Bey, İsmail Canbulat ve Ali Fethi Beyler'in katılımıyla yeni bir Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurarak olaylara bir dereceye kadar hakim olabileceklerini söyler. Bunun için Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret etmek gerektiğini belirtir. Birlikte giderler. Ahmet İzzet Paşa, iş işten geçtiğini, artık bu konuda bir teşebbüse geçmenin yarar getirmeyeceğini belirtir.³⁴

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey ile birlikte Minber Gazetesi'nde³⁵ propaganda yolu ile politikacılar üzerinde etkili olabilmek ve Tevfik Paşa Hükümetini Meclis'teki bazı milletvekillerini inandırmak suretiyle güvensizlik oyu verdirerek düşürmek fikrini ortaya atar. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Meclis'e giderek milletvekilleri üzerinde fikirlerini kabul ettirmek için büyük çaba harcadıklarını, fakat sonuç elde edemediklerini belirtir. Tevfik Paşa'ya güvensizlik oyu vermeyi vadeden milletvekillerinin çoğu sözlerini tutmazlar. Bu girişim başarısız olunca Mustafa Kemal Paşa, Kara Kemal ile birlikte Sadrazam Tevfik Paşa'nın şoförünü elde ederek kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak ve bu şekilde kabineyi düşürmek istediye de İsmail Canbulat Bey'in itirazıyla karşılaşılır.³⁶

Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa, son çare olarak Anadolu'ya geçme kararını verirken elbette Anadolu'da kuvvetlerin başında bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile Ali Fuat Paşa'nın kendileriyle birlikte hareket edeceklerini hesaplamışlardı. Zaten ikisi de öncesinde kendilerine teminat vererek Anadolu'ya geçmek gerekliliğini ileri sürmüşler ve bunu gerçekleştirmişlerdi. Fakat bu iki komutanın dışında da kendileriyle birlikte hareket edebilecek kişileri düşünüp bulmaya gayret etmişlerdi. Kâzım Karabekir Paşa da gitmeden önce buna işaret ederek İstanbul'daki genç ve değerli komutanların herhangi bir görev ile Anadolu'ya geçirilmeleri üzerinde ısrar etmiş, bu konuda

³⁴ a.g.e., s.29-31.

³⁵ Örneğin Fransızca olarak yayınlanan İstanbul *Maten Gazetesi* muhabirlerinden birinin Dâhiliye Nazırı Fethi Bey'e göndererek mütareke hakkındaki görüşlerini aldığı ve bunun özet olarak yayınladığı haberde Fethi Bey, Hükümetin barışla ilgili programı hakkında şunları söyler: Biz bunu Meclis-i Mebusan'da izah ettik. Bizim sulh programımızın esası Arap vilayetlerine İmparatorluk ile ittihadları baki kalmak şartıyla muhtariyet vermek ve gayr-ı Müslim unsurların inkişafını temin etmektir. Eğer Arap kavminin müstakilen terakkisini temin için bir muhtariyet-i idare lazım ise bizim hissiyat-ı diniyemiz ile menafi-i vataniyyemiz bu maksadın husulu için çalışmamızı emreder. Mütareke ile ilgili olarak vaziyet-i hazır-ı askeriyyeye nazaran mütareke müsait şartlar ile akd olunmuştur diyerek devletin içinde bulunduğu şartlara göre uygun bir mütareke yapıldığını ifade eder. Türkiye'nin münferid bir sulh için müzakerata girmeğe amade olduğuna ve bunun için murahhaslarını bile tayin ettiğine dair olan koşullar ve bunun mümkün olup olmadığına dair fikirleri sorulduğunda; Bizim birinci teklifimiz bir sulh-u münferid için idi. Fakat İngiltere bir sulh-u münferid müttelikler ile yapabileceğini ve bunun için hayli zaman lazım olduğunu beyan etmesi üzerine mütareke akd ettik. Fakat mütteliklerce bize bir sulh-u münferid teklif olduğu halde bunu kabul etmekte hiçbir mahzur görmüyoruz, diyerek yeni teşkilatta İmparatorluğun dahili politikası hakkında bilgi verir, Bkz., *Minber*, 4 Teşrinisani 1334 (4 Kasım 1918).

³⁶ Kandemir, a.g.e., s.31.

çalışılması gerektiğini belirtmişti. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu süreçte İstanbul'da adeta boş kalan komutanlardan hangilerinden yararlanılabileceğini yoklarken, hiçbirinin yerinden ayrılmaya niyeti olmadığını görerek üzüldüğünü söyler. Hatta, Şişli'deki evinde kendisini ziyarete gelen İsmet Bey'e³⁷ durumu açıkladığında ondan da olumsuz yanıt aldığını açıklar biçimde 'Nafile... Bir türlü kurtuluş yolunun ne olduğunu anlayamıyorlar... Bilmem basiretleri mi bağlanmış, yoksa cesaretleri mi, ümitleri mi yok...hepsi meskenet içinde' izlenimiyle ayrılarak '... Biz işimize bakalım' demişti.³⁸

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçme kararını verdikten sonra, kendisine de dikkat çekmeden Bandırma yoluyla gerekenlerle temas ederek Ankara'ya gitmesini ve orada Ali Fuat Paşa ile kendisine katılmalarını söylediğini belirterek "Planımız bu..." der.³⁹

Genel olarak hatıralarda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin, kurtuluş mücadelesi için önemli bir dönüm noktası olduğuna dikkat çekilir. Ali Fuat Paşa'ya göre İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali o güne kadar her türlü zulme metanetle

³⁷ Söz konusu kişi İsmet İnönü'dür. Mustafa Kemal Paşa İsmet Bey ile yaptığı ve çok samimi bir ifade ile anlattığı görüşmesinde, İsmet Bey'e İstanbul'da kalıp kendisine yardım etmesini ve çağırdığı zaman da Anadolu'ya yanına gelmesini söylediğini belirtir. İsmet İnönü de hatıralarında benzer ifadeleri kullanır, Bkz., Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal'in Ağzından Vahidettin**, İstanbul 2005, s.121; İnönü, **a.g.e.**, s.170. Fakat Falih Rıfkı Atay'ın daha sonraları yazdığı Çankaya'sında aynı olay yani Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir heyecanla yanına gittiği İsmet Bey ile olan görüşmesinde Atatürk'ün ağzından anlattıkları, konuşmanın yukarıdaki biçimde bitmediğini gösterir niteliktedir. Atatürk Falih Rıfkı'ya şöyle der: 'Sen benim tarihimi yazacak olanlardansın. İşin gerçeği, kendisinin benimle gelmesini istemeye gitmiştim. Yeni evlendim. Beni biraz rahat bırak, dedi. Gelmek istemedi.' Falih Rıfkı, yıllar sonra, bir komutanın, Kuvayi Milliye'ye katılmadığı için emekliye ayrılacakken Atatürk'ün, İstanbul'da benim isteğim üzerine kalmıştır, şeklinde bir belge vermesiyle göreve devam ettiğini ve "Fena mı ettik? Ordumuza iyi bir komutan kazandırdık." dediğini belirttikten sonra, gülümseyerek şu sözleri söylediğini aktarır: "Söz aramızda, İsmet de öyle değil mi?", Bkz., Atay, **Çankaya**, İstanbul t.s., s.198-199. Bu durumda İsmet Bey'in Anadolu'ya geçmesi konusunda Rauf Orbay'ın söylediklerinin gerçeğe daha yakın olduğu düşünülebilir.

³⁸ Kandemir, **a.g.e.**, s.32-33.

³⁹ **a.g.e.**, s.33. Rauf Bey, Anadolu'ya geçince, Bekir Sami Bey ile buluşarak İzmir'in işgalinden dolayı Batı Anadolu'da halkın nabzını tutmak ister, onun yanından ayrılarak Ankara'ya Ali Fuat Paşa'nın yanına gider. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta İstanbul'dan bazı arkadaşlarla birlikte bir tanıdığın geldiğini ve ne yapılması gerektiğini sorar. Atatürk Nutuk'ta bu durumu anlatırken, konuya hakim olamadığını, Ali Fuat Paşa'nın kimden söz ettiğini tahmin ettiğini fakat tam olarak anlayamadığını söyleyerek kendisine şifreli telgraf gönderilmesine anlam veremez. Kendilerine Amasya'ya gelmelerini bildirir. Atatürk, Samsun'a gitmek üzere yola çıktığı gün, otomobiline bineceği sırada Rauf Bey'in gelerek güvenilir kişilerden yolculuk sırasında çeşitli tehlikelerle karşılaşabileceğine dair duyular elde ettiğini bildirdiğini. o da ne olursa olsun geri dönmeyeceğini ve kendisinin de İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalırsa yanına gelmesini söylediğini belirtir, Bkz., Atatürk, **a.g.e.**, s.45-47. Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da buluşma konusunda belki yanlış anlama, hatırdan kalma, ya da olayların gidişatına göre tutum alma gibi durumların ortaya çıkmış olması ihtimali düşünülebilecekse de kısa süre içinde bir araya gelerek İstanbul'daki düşüncelerini hayata geçirmek için birlikte çalışmaya başlamışlardır.

dayanmış olan Türk halkının sabrını taşırmıştı. Hükümete güvenilemeyeceği anlaşılmıştı. Millet, birlikte hareket etmek gerekliliğinin bilincine varmış ve bu amaçla teşkilatlanmalar başlamıştı. İşte o günlerde, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a III. Ordu Müfettişi göreviyle giden Mustafa Kemal Paşa milletin çok hassas olduğunu herkesten daha fazla fark ederek nasıl birleştirileceği nasıl milletle birlikte savunmanın yapılabileceğini resmi makamlara ve milli hareketlere açık bir biçimde anlatarak başarıya da ulaşmıştır.⁴⁰

Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanlarından Miralay (Albay) Bekir Sami (Günsav) Bey'in de Anadolu'ya geçmesi İzmir'in işgal edilmesi üzerine olmuştur. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği günlerde İstanbul'da bulunan Bekir Sami Bey, o günlerde ara sıra arkadaşlarıyla buluşup ülke sorunları hakkında dertleştiklerini belirtir. *"Çoğunlukla Mareşal Deli Fuat Paşa'nın oğlu Esat Fuat Bey'in köşkünde, zaman zaman da Hamidiye Kahramanı Rauf Bey'in (Orbay) evinde toplanıyorduk. Genellikle öğle saatlerine rastlayan bu toplantılara ev sahipleri dışında Ressam Şevket (Dağ) Bey, Ressam Asaf Bey, Rasathane Müdürü Fatin Hoca, Fizik Profesörü Salih Murat (Özdilek), Kimyager Mustafa Nevzat (Pisak) Bey gibi arkadaşlar katılıyordu. Memleketin kurtarılması çareleri, sohbetlerimizin ana konusuydu. Rauf Bey ve ben; kurtuluş için tek çarenin silahlı mücadele ve gerekirse kan dökmek olduğunu savunuyorduk."*⁴¹

İzmir'in işgalinden üç gün sonra, 18 Mayıs 1919'da Rauf Bey, Bekir Sami Bey'in Üsküdar'daki evine gider. Birlikte son gelişmeyi değerlendirirler. Rauf Bey, Mondros Mütarekesi ile galip devletlerin ülkeyi parçalamaya başladıklarını, vatan sevgisinden yoksun bir padişah ve hükümetin elinde Türk vatanının korunamadığını, İzmir'in işgalinin imparatorluğun parçalanarak yok edilmesi kararının ilk uygulaması olduğunu söyleyerek Yunanlılar'ın bu hareketinin durdurulması gerektiğini belirtir. Eğer yapılmazsa daha kötü günleri beklemek kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'da gerekli hazırlıkları yapmaktadır. Mustafa Kemal Paşa da Karabekir ile buluşmak üzere Samsun yolundadır. Ege'de, Trakya'da ve İstanbul'daki işler de arkadaşların gayretine kalmıştır. Bekir Sami Bey, Rauf Bey'in bu konuda arkadaşlarıyla görüştiklerini ve Ege'de başsız kalan ordunun başına geçmeyi kendisine önerdiklerini belirtir. Ertesi gün Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ve Erkânı Harbiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa ile görüşerek tayin ve görevlendirme işini sağlayacağını bildirir. Bekir Sami Bey, teklifi tereddüt etmeden kabul ettiğini söyler.⁴²

Bekir Sami Bey, bu sırada mert bir subay olarak tanıdığı Yüzbaşı Selahattin'e⁴³ kendisinin yaverliğini önerdiğini ve onun da kabul ettiğini belirtir. İşlemleri yaptırmak için Yüzbaşı Selahattin ile birlikte 20 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne giderler. Önce Genelkurmay İkinci Başkanı ve dostum dediği Kâzım (İnanç) Paşa'yı görür. Daha sonra Erkânı Harbiye Reisi Cevat Paşa ile görüşür. Son olarak da veda etmek üzere

⁴⁰ Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2005, s.21-22.

⁴¹ Muhittin Ünal (Haz.), **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, İstanbul 1994, s.21.

⁴² a.g.e., s.21-22.

⁴³ Selahattin Yurtoğlu (1894-1956).

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın yanına gittiğini söyler. 1910'da Makedonya Tedip Kuvvetleri Komutanı iken yüzbaşı rütbesiyle yanında çalıştığı Şevket Turgut Paşa'nın kendisini çok iyi karşıladığını söyler. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"-Ülkenin ve ordunun durumu, İzmir'in işgal faciasını biliyorsunuz. Size hiçbir emir vermiyoruz. Anadolu'da ne yapmayı düşünüyorsunuz?"

-Vatanım neyi emrediyorsa onu yapacağım. Gönlünüz rahat olsun Paşam, dediğimde uygulandı.

Paşa, sessizce çekmecesini açtı, içinden 1.000 Lira kağıt para çıkarıp bana verdi. Gözleri yaşarmış, ağlıyordu. Eliyle kolumu tutup şöyle dedi:

-Allah başarılı kılsın oğlum. Vatanın çıkarı neyi gerektiriyorsa onu yap. Hükümetin belki seni koruyamaz. Belki güç durumlara da düşebilirsin. Yılma, üzülme, vatan kendisine hizmet edenleri ölseler de unutmaz ve onları aziz tanır. Askerleri ve subayları toplayınız. Fakat zorunlu olmadıkça Yunanlılar'la çarpışmaya girmeyiniz." Bekir Sami Bey 21 Mayıs 1919 günü hareket eder.⁴⁴

Milli Mücadele'nin başından itibaren hareketin içinde olan fakat maalesef anılarını yazmadığını bildiğimiz Refet (Bele) Paşa'nın⁴⁵ da katkılarına dikkat çekmek gerekir. Refet Bey'in Jandarma Genel Komutanı iken İstanbul'da yapılan çeşitli görüşmelerde Milli Mücadele liderinin kim olması gerektiği tartışmalarında hep Mustafa Kemal Paşa'yı gösterdiği belirtilir. Herkesin umutsuz olduğu günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın kendisiyle birlikte Samsun'a gitme teklifini kabul etmiştir.⁴⁶

Kızı Zeynep Asuman Begüm Bele, Refet Paşa'nın Atatürk ile birlikte Samsun'a gidişi sırasında yaşadığı olayları hayatı boyunca unutamadığını söyler: *"İngiliz askerleri, kimler biniyor diye bakarken, babam yakalamış dört atı ve aralarında (babam zaten minicik) gemiye binmiş... Atlarla beraber, samanların altına giriyor ve Boğaz'dan çıkana kadar samanların altında kalıyor."*⁴⁷

⁴⁴ a.g.e., s.22-24. 56. Tümen Komutanlığı'na atanan Albay Bekir Sami Bey'in İstanbul'dan Bandırmaya gitmesi, Bkz., Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918- 1938**, Ankara 2000, s.44.

⁴⁵ Kurtuluş Savaşı'na ilk katılanlardan biridir. Atatürk ile birlikte Samsun'a girmiş, kısa süre içinde İstanbul Hükümeti tarafından geri çağırılmış, gelmeyince kara listeye girmiştir. İç ayaklanmaların bastırılmasında etkili olmuştur. Cepheler tekrar oluşturulunca Güney Cephesi Komutanlığı Refet Paşa'ya verilmiştir. Çerkes Ethem olayı İsmet Paşa ile Refet Paşa'nın arasını açmış, Mustafa Kemal Paşa Güney Cephesini lağvederek İsmet Paşa'nın emrine bırakmıştır. "Çok zeki, cesur, vatansever, kendine güveni olan bir komutandı." Tümgeneral İbrahim Refet Bele'nin biyografisi hakkında ayrıca Bkz., Halit Kaya, **Refet Bele Askeri ve Siyasi Hayatı (1881- 1963)**, İstanbul 2010, s. 213-216, 225, 237.

⁴⁶ a.g.e., s.208.

⁴⁷ a.g.e., s.218.

Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılması Sürecinde Önde Gelen Komutanların Tutumlarına Dair Değerlendirme

1919 sonlarında Türkiye sorununun çözümüyle ilgili olarak Batı kamuoyunda yoğunluk kazanmaya başlayan haberlerin ortak tarafı, Türkiye'nin her ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirdiği paylaşımı ya da uluslar arası denetim yoluyla yönetilmesi yönündeydi. Sınırlı da olsa ülkenin bütünlüğünün korunmasından yana görüşlere de yer veriliyordu.⁴⁸

Fakat gelişmeler yavaş da olsa işgal güçlerinin planlarının boşa çıkmasını sağlayacak yöne doğru ilerlemeye başlayacaktır. Bu koşulları hazırlayanlarsa şüphesiz dönemin önemli komutanlarıdır. Gerçi burada taşın altına elini koyanların sadece üst düzey komutanlar değil vatanın geleceği konusunda endişeye kapılan, endişeye kapılmakla kalmayıp harekete geçen toplumun her kesiminden vatanseverler olduğunu hatırlamak gerekir. Kurtuluş hareketinin başlarında, bu mücadeleye atılanların hemen hemen hepsinin hatıralarında karşılaştığımız "dertleşme" ifadesi dikkat çekmektedir. Dönemin koşullarını anlatanlar genelde bu sözcüğü kullanmışlardır. Memleketin durumu hakkında dertleştiklerini belirtmişlerdir. Ülkenin bölünmesi ve parçalanması meselesini "dert edinenler" in bu mücadeleye en başından itibaren baş koyduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın da işaret ettiği gibi Harbiye Nezareti'nin özellikle subayların Anadolu'ya geçirilmesindeki çalışmalarının Milli Mücadele hareketi içindeki önemini gözden kaçırmamak gerekir.

Talât Paşa Kabinesi yenilgiyi kabul edip çekilince yerine kurulan Ahmet İzzet Paşa Kabinesi Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış fakat bu kabine de uzun ömürlü olmamıştır. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kâzım Karabekir Paşa gibi kişilerin Ahmet İzzet Paşa'nın çekilmesinden memnun olmadıkları ve kendisinin yeniden hükümet kurması için ikna etmeye çalıştıkları görülür. Ahmet İzzet Paşa, henüz ateşkes yapılmazdan önce Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak Hükümette yer alma isteğini kabul etmemiş bu yüzden Mustafa Kemal Paşa ateşkes koşullarının hazırlanması sürecine dahil olamamıştı. Fakat İstanbul'a geldikten sonra ortaya çıkan durumun ülke menfaatleri doğrultusunda değerlendirilebileceği görüşüyle politik girişimlerde bulunmaktan vazgeçmemiş, bunun için hiç güvenmediği Tefik Paşa'nın kuracağı hükümetin güvenoyu almasını engellemek ve Ahmet İzzet Paşa başkanlığında yeni bir hükümetin kurulmasını sağlamak için hemen her yöntemi, diyalogu aramaktan vazgeçmemiş fakat umduğu sonuçları elde edememişti.

İşgallerin başlaması ve özellikle İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi bazı kesimleri saran iyimserlik havasını ortadan kaldırmış, yenilginin acı sonuçları görülmeye başlanmıştı. Bu doğrultuda mücadeleden yana olan özellikle asker kökenlilerin düşünce ve girişimleri de yavaş yavaş şekillenmeye başlayacaktır. Mustafa Kemal Paşa yaklaşık altı ay İstanbul'da politik arayışlarını sürdürürken özellikle

⁴⁸ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara 1989, s.36.

Kâzım Karabekir Paşa mücadelenin en kısa sürede Anadolu'dan özellikle de Ermeni tehlikesine işaret ettiği Anadolu'nun doğusundan başlatılması gerektiğini savunacak, bunun için Harbiye Nezareti'nde girişimlerde bulunarak Erzurum'a Kolordu Komutanı olarak gitmeyi başaracaktır. Mustafa Kemal Paşa'yı da bu görüşü doğrultusunda etkilemeye çalışacak fakat o henüz siyasi girişimlerinin sonucunu almamış olduğundan biraz daha beklemeyi tercih edecektir. Bu süreçte Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Refet Bey vb. mücadele yolunu seçerek girişimlerini sürdürmekteydiler. Padişah Vahdettin'in bu süreçte direniş aleyhtarı kimselerin etkisiyle hareket etmesi İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa gibi düşününlerin umutlarının tükenmesine yol açmış ve artık başkentten dışından mücadeleye başlamak gerektiği ortaya çıkmıştı.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a giderken aldığı görevi başta Padişah olmak üzere kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyenlerin bulduğu bir çare olarak değerlendirmektedir. Genel olarak bakıldığında işgal güçleri kendileri için tehlikeli gördükleri komutanları İstanbul'a çağırarak tutuklamak suretiyle saf dışı etmişlerdi. Bunlar içinde belki de en önemlilerinden biri olarak Musul'daki VI. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa'yı belirtmek gerekir. Erzurum'daki IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) Paşa için de aynı akıbet söz konusu olmuş, tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İşgal güçlerinin Mustafa Kemal Paşa'yı tehlikeli görmeleri durumunda onun da tutuklanmak suretiyle etkisiz hale getirilmesi örneğin en yakın arkadaşlarından Fethi Bey gibi Malta'ya sürgüne gönderilmesi mümkün olabileceksen bunu yapmamışlardı. Demek ki o tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'nın işgal güçleri nezdinde kendisinden çekinilecek biri olarak görülmediği düşünülebilir. Tabii ki Padişah'ın fahri yaveri ve Çanakkale Savaşları'ndaki başarılarıyla işgal güçleri tarafından iyi tanınan ve bilinen önemli bir komutandı. Asıl Mustafa Kemal Paşa'dan rahatsızlık duymaları onun Anadolu'ya geçmesiyle başlattığı direniş çağrısı ve girişimleri üzerine olacaktır.

O tarihlerde yani Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği dönemde komutanlar arasında henüz liderlik gibi bir durumun olmadığını söylemek mümkünse de Mustafa Kemal Paşa'nın adeta bir doğal lider gibi hareket ettiği, diğer komutanların da onun bu durumunu örneğin Rauf Bey gibi, en başından itibaren benimsedikleri, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'nın yaptığı gibi destekledikleri görülür.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın, Amasya Genelgesinden sonra Milli Şef olarak tanınmaya başladığını fakat kurtuluşu düşünmesi ve harekete geçmesinin çok daha önceye dayandığını söyler. Ona göre kısa süre içinde başlayan işgaller vatanın uğrayacağı kötü sona işaret etmiş, o da bu kötü sondan kurtulmak için gereken hareket tarzını belirleyerek nüfuz ve idaresi altında bulunanlara emir ve telkinlerle durumu anlatmaya çalışmıştı. Fakat bu çok önemli uyarılara hükümet merkezi uymak

istemeyince kendi yöntemleri ile çareler aramaya başlamıştı. İstanbul'a döndükten sonra, Samsun'a gideceği güne kadar XX. ve XII. Kolordular ile iletişimini kesmemiş, Batı Anadolu'da kurulmaya başlayan milli cemiyetleri desteklemiştir. İleride milli harekete merkez olabileceğini tahmin ettiği Ankara'ya Batı Anadolu'daki kolorduların en güçlüsünü binbir zorluğa rağmen naklettirmeyi başarmıştı.⁴⁹

Sina Akşin Mustafa Kemal Paşa'nın lider olarak sivrilmesini şöyle yorumlar: *"Mustafa Kemal cüretkâr siyasetlerin adamı olmuş, olaylar da onu haklı çıkartmıştır. O, durum muhakemesini, İtilaf Devletleri'nin sert bir barış yapacakları, Padişah'ın bu sert barışa boyun eğeceği ve bununla kalmayarak mutlakiyete ya da güdümlü bir meşrutiyete gitmek üzere demokratik-ulusçu hareketi ezmeye çalışacağı hesabına göre yapmış, bunun için cüretkâr siyasetlerin adamı olmuş, olaylar da onu haklı çıkartmıştır. Haklı çıkmasaydı, çok büyük ihtimalle hareketin önderliğini kaybederdi. Zira Mustafa Kemal'in zor bir kişiliği vardı. Tanıyanların kolayca sevebilecekleri popüler biri değildi. Demokratik-ulusçu hareketteki önderliğini büyük ölçüde çalışkanlığına, hiçbir yazıyı cevapsız bırakmamasına, davasında sebat etmesine borçluydu."*⁵⁰

Halide Edip Adıvar da onunla ilgili benzer düşünceleri dile getirir. Kendisi de dahil olmak üzere genel olarak insanların o dönemde yani henüz Anadolu'ya geçmeden önce, Mustafa Kemal Paşa'yı, Anafartalar kahramanı, Padişah'ın yaveri, muhteşem bir zekâ ve ihtiraslı bir insan olarak tanıdıklarını belirtir.⁵¹

Fakat burada özellikle sağlam öngörüsü ile en başından itibaren Milli Mücadele hareketinin içinde yer alan Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği desteğin ona bu konuda büyük kolaylıklar sağladığını belirtmek gerekir. Çünkü Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın da kendisi gibi bir an önce Anadolu'ya geçerek millete dayalı bir mücadelenin içinde yer almasını istiyor, kabine tasarılarını onaylamıyordu. Onun desteğini alabilmek amacıyla şahsından feragat ettiğini söylemesi mücadelede birlikte hareket edebilmek için bir nevi liderliği ona bıraktığı gibi bir algıya da yol açabilmektedir. Her ne kadar Ali İhsan Paşa, Yakup Şevki Paşa gibi birtakım komutanların Milli Mücadele hareketinin önemli kademelerinde yer alabilecek başarı ve kapasiteye sahip olmalarına rağmen bunun farkında olmadan hareket ettikleri düşünülebilirse de Kâzım Karabekir Paşa'nın en başından itibaren inançlı ve kararlı bir biçimde Milli Mücadele'de yer aldığı gerçeğini dikkate almak gerekmektedir.

Sonuç olarak, milli mücadelenin başlangıç evresinin anlaşılmasında hatıralar çok önemli bir yere sahiptir. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti savaştan yenik olarak ayrılıp yeni süreç yani mütareke dönemi başladığında, devletin parçalandığını ve özellikle İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Türk varlığının geleceğinin tehlikeye düştüğünü görenler bu duruma başkaldırmışlardır. Bu büyük amacı ya

⁴⁹ Cebesoy, a.g.e., s.28-29.

⁵⁰ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet 1919-1920*, Cilt II, İstanbul 2010, s.446.

⁵¹ Adıvar, *gös.yer.*

sadece kendileriyle ya da en çok güvendikleriyle paylaşmışlar, gelişen koşullara göre tavır almışlardır. Burada önemli olan mücadele kararının azimle alınmış olmasıdır. Dikkati çeken önemli husus Mustafa Kemal Paşa'nın başkentte diplomatik girişimleri sonuna kadar zorlaması, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa gibilerin ise en başta Anadolu'ya geçme kararı almalarıdır. Bir asker olan Mustafa Kemal Paşa'nın uzun süren savaşıardan bitap düşen Türk milletinin kurtuluşu için politik ve diplomatik kaynakları zorlaması onun askerlik yönünün üstünlüğünü ortaya koyması açısından da son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 2012.
- AĞAOĞLU, Ahmet, **Mütareke ve Sürgün Hatıraları**, Yayına Haz. Ertan Eğribel- Ufuk Özcan, İstanbul 2010.
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakıyete Dönüş 1918-1919**, C: I, İstanbul 2010.
- , **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet 1919-1920**, Cilt II, İstanbul 2010.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk- Söylev 1919-1920**, C: I, Ankara 1989.
- ATAY, Falih Rıfki, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal'in Ağzından Vahidettin**, İstanbul 2005.
- , **Çankaya**, İstanbul t.s. (Pozitif Yayınları).
- CEBESOY, Ali Fuat, **Bilinmeyen Hatıralar**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2005.
- GÜNDÜZ, Asım, **Hatıralarım**, Haz. İhsan Ilgar, İstanbul 1973.
- HATEMİ, Nilüfer, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri 1911-1917**, C: I, İstanbul 2010.
- İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Ankara 2009.
- KABACALI, Alpay (Haz.), **Talât Paşa'nın Anıları**, İstanbul 2000.
- , **Cemal Paşa Hatıralar İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul 2010.
- KANDEMİR, Feridun, **Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay**, İstanbul 1965.
- KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, C: I, İstanbul 2008.
- KARAY, Refik Halid, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul 1964.
- KAYA, Halit, **Refet Bele Askeri ve Siyasi Hayatı (1881- 1963)**, İstanbul 2010.
- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918- 1938**, Ankara 2000.
- MİNBER, 4 Teşrinisani 1334 (4 Kasım 1918).

OKUR, Mehmet – KÜÇÜKUĞURLU, Murat, **İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918- 1920**, Trabzon 2006.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989.

SHAW, Stanford J., **The Ottoman Empire in World War I**, Volume 1, Ankara 2006.

-----, **The Ottoman Empire in World War I**, Volume 1I, Ankara 2008.

ÜNAL, Muhittin (Haz.), **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, İstanbul 1994.

von SANDERS, Liman, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2011.